ISSN:2828-6235
Impact factor:13.77

International Journal of Literature and Language Studies(IJLLS)

Zamonaviy ingliz va o‘zbek distopik adabiyotida kelajak konsepti va janr evolyutsiyasi

Isanova Visola Oybekovna
Jizzax davlat pedagogika universiteti (JDPU)
oybekovna_vs@mail.ru
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23304069

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ingliz va o‘zbek distopik adabiyotida kelajak konseptining badiiy talqini hamda janrning XXI asrdagi evolyutsion xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Maqolada XX asr klassik antiutopiyalaridan farqli o‘laroq, zamonaviy distopik nasrda global texnologik tarmoqlashish, sun’iy intellekt, ekologik inqirozlar va axborot manipulyatsiyasi kabi omillar kelajak qiyofasini belgilovchi asosiy mezonlarga aylangani ochib beriladi. Shuningdek, ingliz distopik adabiyotida texnologik determinizm va post-gumanizm yetakchilik qilsa, o‘zbek zamonaviy distopiyasida milliy o‘zlikni saqlash, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va tarixiy xotira g‘oyalari ustun turishi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik va zamonaviy adabiy jarayonlarni o‘rganishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Distopiya, antiutopiya, janr evolyutsiyasi, kelajak konsepti, qiyosiy adabiyotshunoslik, texnotokratiya, totalitarizm, milliy tafakkur, ekologik tanazzul.

Kirish

- **Dolzarblik:** XX asr klassik distopiyalari (J. Oruell, O. Xaksli) asosan totalitar siyosiy tuzumlar va mexaniklashtirilgan jamiyatlarni tanqid qilgan bo‘lsa, XXI asrga kelib distopiya janri global transformatsiyalarni boshdan kechirdi. Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, ekologik inqirozlar va axborot manipulyatsiyasi kelajak konseptining mazmunini tubdan o‘zgartirdi.
- **Qiyosiy yondashuv:** Ingliz va o‘zbek distopik nasrida kelajak qiyofasi turlicha talqin qilinadi: ingliz adabiyotida global texnologik tarmoqlashish va transandental xavflar ustun tursa, o‘zbek zamonaviy distopiyasida (masalan, milliy o‘zlikni saqlash, ma’naviy-axloqiy tanazzul xavfi, globalizatsiya girdobida an’analarning yo‘qolib borishi) milliy-madaniy kontekst yetakchilik qiladi.
- **Maqsad:** Ingliz va o‘zbek distopik adabiyotida kelajak konseptining evolyutsiyasini qiyosiy tahlil qilish, janrning zamonaviy bosqichdagi xususiyatlarini ochib berish.

3. Asosiy qism

1.Ingliz distopik adabiyotida kelajak konsepti: Texnologik determinizm va post-gumanizm

Zamonaviy ingliz adabiyotida distopiya janrining evolyutsiyasi o‘tgan asrning tashqi, ijtimoiy-siyosiy totalitar mexanizmlaridan — Jorj Oruellning "1984" va Oldus Hakslining "Ajib yangi dunyo" romanlaridan kelib chiqqan holda — ichki, texnologik boshqaruv shakllariga o‘tish jarayonini yaqqol namoyon etadi. Zamonaviy ingliz distopik nasrida (kibernetik madaniyat, korporativ texnotokratiya hamda Margaret Etvud va Uilyam Gibson kabi yozuvchilarning asarlarida) kelajak konsepti texnologik determinizm va post-gumanizm bilan chambarchas bog‘liqdir.

Raqamli tarmoqlar, sun’iy intellekt, biotexnologiya va hamma joyda mavjud bo‘lgan kuzatuv tizimlari endilikda shunchaki fantastik fon vazifasini o‘tamaydi; ular inson o‘zligini qayta belgilovchi faol omillarga aylanadi. Zamonaviy ingliz distopiyasidagi inson shaxsi maxfiylik yo‘qolgan va inson ongi tovar shakliga keltirilgan simulyatsiya qilingan yoki o‘ta bog‘langan reallikda tez-tez begonalashib boradi. Natijada, ushbu asarlardagi kelajak konsepti inson erkinligining yo‘qolishidan kelib chiqadigan jiddiy xavotirni ifodalaydi. Bu yerda ilg‘or

texnologiya ozodlik vositasi bo‘lishdan to‘xtab, mutlaq bo‘ysundirishning avtonom mexanizmiga aylanadi.

2. O‘zbek zamonaviy distopiyasida janr evolyutsiyasi va kelajak talqini

G‘arb modellari ko‘rsatib o‘tgan texnologik mutlaqlik va post-gumanistik traektoriyalardan farqli o‘laroq, zamonaviy o‘zbek distopik adabiyoti milliy o‘zlik, tarixiy xotira va ma’naviy-axloqiy falsafaga asoslangan o‘ziga xos ijtimoiy-madaniy paradigma doirasida rivojlandi. Klassik o‘zbek nasrida utopik g‘oyalar yoki sovet ma’muriy tizimining satirik tanqidi uchrasa-da, zamonaviy o‘zbek distopik va antiutopik adabiyoti tizimli o‘zgarishlar, globallashuv va ekologik inqirozlarning ma’naviy hamda psixologik oqibatlarini (eng avvalo, Orol fojiasi ramzi ostida) qamrab oladi.

Zamonaviy o‘zbek asarlarida kelajak hech qachon neon nurlari bilan yoritilgan, o‘ta texnologik kiberfazoda tasvirlanmaydi. Aksincha, u ko‘pincha ma’naviy yoki ruhiy bo‘shliq prizmasi orqali ko‘rsatilib, unda milliy an’analar, til merosi va tarixiy ongning yo‘qolishi jamiyat uchun eng katta ekzistensial xavf sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yerdagi distopik turtki globallashuv va milliy o‘z-o‘zini saqlab qolish o‘rtasidagi ziddiyatdan kelib chiqadi. Yozuvchilar bu janrdan madaniy o‘zlikning yo‘qolib ketishidan ogohlantirish vositasi sifatida foydalanib, insoniylik, vijdon va tarixiy ildizlarni saqlab qolishni vayronkor kelajak traektoriyalariga qarshi asosiy qarshilik shakli sifatida ko‘rsatadilar.

3. Qiyosiy tahlil: Umumiylik va o‘ziga xos xususiyatlar

Zamonaviy ingliz va o‘zbek distopik adabiyotini qiyosiy tahlil qilish kelajakni kontseptualizatsiya qilishda ham umumiy strukturali tendensiyalarni, ham chuqur madaniy o‘ziga xosliklarni ochib beradi:

- **Umumiy jihatlar:** Makro darajada har ikki adabiy an’ana umumiy distopik o‘zakka ega: kelajakni ekzistensial ogohlantirish sifatida idrok etish. Ingliz va o‘zbek yozuvchilarining ikkalasi ham jamiyatning bugungi taraqqiyot yo‘lini tanqid qilish uchun spekulyativ narrativ strategiyalardan foydalanadilar. Ular nazoratsiz hokimiyat, ekologik tanazzul va shaxsiy avtonomiyaning yo‘qolishini insoniyat oldida turgan jiddiy xavf sifatida baholaydilar.
- **Farqli va o‘ziga xos jihatlar:** Asosiy farq tahdidning ontologik tabiatida yotadi. Ingliz distopik adabiyoti asosan texnologik determinizm, kiber-begonalashuv va korporativ post-gumanizmga e’tibor qaratadi, bu esa raqamli to‘yinish va ilm-fanning haddan tashqari oshib ketishi oqibatlari bilan kurashayotgan jamiyatni aks ettiradi. O‘z navbatida, o‘zbek distopik adabiyoti aksiologik va ma’naviy saqlanib qolishga tayanib, bir xillashuv va global inqirozlar sharoitida milliy o‘zlik, axloqiy yaxlitlik va tarixiy xotirani ustuvor qo‘yadi.

Shunday qilib, ingliz an’anasi mexanizatsiyalashgan, raqamli dunyoda inson bo‘lib qolish nimani anglatishini o‘rgansa, o‘zbek an’anasi tez o‘zgarib borayotgan global dunyoda ma’naviy jihatdan barqaror va madaniy jihatdan haqiqiy bo‘lib qolish masalalarini tadqiq etadi.

4. Xulosa

- Zamonaviy ingliz va o‘zbek distopik adabiyoti jahon adabiy jarayonidagi umumiy tendentsiyalarni o‘zida mujassam etgan holda, milliy xususiyatlarni ham namoyon etadi.
- Janr evolyutsiyasi shuni ko‘rsatadiki, kelajak konsepti shunchaki fenteziyaviy to‘qima emas, balki bugungi kundagi global muammolarning mantiqiy davomi va badiiy bashoratidir.
- Olib borilgan tadqiqot natijalari qiyosiy adabiyotshunoslik, nazariy adabiyotshunoslik va XXI asr o‘zbek-ingliz nasrini o‘rganishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Claeys, Gregory. Dystopia: A Natural History of the Study of Totalitarianism. Oxford University Press, 2017.
2. Booker, M. Keith. The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism. Greenwood Press, 1994.

3. Sargent, Lyman Tower. Utopianism: A Very Short Introduction. Oxford University Press, 2010.
4. Quronov, Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2018. (Adabiy janrlar evolyutsiyasi va konseptual tahlil metodologiyasi uchun).
5. Sultonov, Ibrohim. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
6. Karimov, Hamidulla. XX asr o‘zbek romani evolyutsiyasi. Toshkent: Fan, 2005. (Milliy nasrda zamon va kelajak talqini masalalari bo‘yicha).